

Carl Henrik Fredriksson

Egy nemzetek feletti irodalomkritika lehetőségeiről

Az irodalomkritika a szó szűkebb európai értelmében — tehát a mindenkori legújabb megjelenő művekkel való kritikai számvetésként — ma kimondottan nemzeti keretek között zajlik.

A napi- vagy hetilapokban publikált majdnem minden recenzió az adott nyelvi közegben megjelent könyvvel foglalkozik. Ismertetések vagy általános áttekintések és bemutatások olyan, még le nem fordított könyvekről, amelyek a világ más részein íródtak — legyenek ezek versek, rövid prózák vagy regények — rendkívül ritkák.

Ez nem volt mindig így. Nem is olyan régen újságok és folyóiratok még rendszeresen figyelemmel kísérték az országhatáraikon kívüli irodalmi történéseket, és ezeket kritikai igénnyel tekintették át. Számos sajtóorgánumnak voltak "irodalmi levelezői" Párizsban, Rómában és Madridban (vagy New Yorkban, Moszkvában és Berlinben). Természetes, hogy mindenekelőtt a "nagyobb" nyelvek és irodalmak álltak az érdeklődés előterében — a francia, német, spanyol, olasz és angol —, de legalább törekedtek arra, hogy szélesítsék a művelt és érdeklődő nagyközönség látókörét.

Az idegen nyelvű irodalommal való számvetés néhány helyen és időszakban olyannyira kimerítő és heves volt, hogy ez még a könyvkiadásnak is gondot okozott. Ake Runnquist, a *BLM*, az egyik legnagyobb hatású svéd irodalmi folyóirat főszerkesztője például arról panaszkodott 1953-ban, hogy a napilapok túl *sokat* és túl *hamar* írnak a külföldi könyvekről. Recenzióik gyakran már az eredeti mű megjelenésével egyidőben látnak napvilágot. Ennek a nagy odafigyelésnek az a hátulütője szerinte, hogy mire a fordítás megjelenik — márpedig ezeknek a könyveknek a többségét lefordították! —, addigra lecseng a róluk folyó nyilvános vita. Ezért aztán a lehetségesnél és a kelletténél kevésbé jól lehet a fordításokat eladni.¹

1955-ben, két évvel később Runnquist újra szóváltette ezt a dolgot, de nem minden elégtétel nélkül állapította meg, hogy a nagyobb napilapok némelyike kezdi átérzeni a felelősségét. Fontos külföldi művekről kétszer is hoznak recenziót: egyszer, amikor eredeti nyelven megjelenik, és még egyszer, amikor kijön fordításban is.²

Manapság az ilyen kitekintések csaknem kizárólag az irodalmi folyóiratok alkalmi tematikus számain vagy tematikus összeállításain belül fordulnak elő. És a helyzet még ebben a keskeny publicisztikus sávban sem mondható megnyugtatónak. A folytonosság elveszett. Még ha összeállítanak is egy tematikus számot vagy blokkot — amely sokszor egy ország irodalmának 50 vagy 100 évét tekintti át —, a figyelem első sorban az irodalmi szövegekre

magukra irányul. Ha az irodalomkritika egyáltalában szóhoz jut, akkor rendszerint csak egyetlen szerzővel foglalkozik. A kortárs irodalomról átfogóbb képet rajzoló írások továbbra is kivételszámba mennek. p/> Nem mindenütt egyformán rossz a helyzet. Németországban és Svájcban alkalmanként — még a nagyobb napilapok kulturális rovataiban is — olvashatók jól tájékozott recenziók vagy legalábbis kommentárok mondjuk Lengyelországban, Ukrajnában vagy Oroszországban megjelent legújabb könyvekről. Alkalmanként. Európa többi részén úgyszólván nincs semmi.

Ezekre a tendenciákra többféle magyarázatot fel lehet hozni: az irodalom csökkenő presztízsét a társadalomban, a változásokat a könyvkiadás piacán, és — paradox módon — még magát a "globalizációt" is. De bármelyik indokra hivatkozzanak is első sorban, a következtetés ugyanaz marad: sürgetően szükség volna az irodalomkritika "re-transznacionalizálására" — eszmei és gyakorlati, szakmai értelemben egyaránt.

Az a helyzet, amelyről Ake Runnquist főszerkesztő az 50-es években panaszkodott, ma — csak öt évtizeddel később — paradicsomi állapotnak tűnik. Hol az a mai könyvkiadó, aki ne örülne, ha az volna a problémája, ami Runnquistnek annak idején? Lehet, hogy túl érzékenyen viszonyult ahhoz, ami a fő dilemmája volt — hogy a külföldi irodalmi művekre való nyilvános reagálás már lecseng addigra, mire a művek fordítása megjelenik, de jól mutatja, milyen fontos a kontextualizálás és a közvetítés ahhoz, hogy egy írás átkerülhessen egyik irodalom közegeből a másikba.

A más nyelvű irodalmak kritikája és nyilvános recepciója az újságokban és folyóiratokban egyébként nemcsak az olvasók szélesebb körének informálását és orientálását szolgálja, hanem a "szakmán belülieknek", kiadóknak és szerzőknek is hasznára válik.³ Ha az ilyesfajta számvetés megszűnik, vagy beszűkül a látóköre, egyoldalúvá válik, ennek súlyos következményei lesznek az irodalom egészére. A Királyi Könyvtár országos bibliográfiája szerint 2004-ben — hogy a svéd példánál maradjunk — a svédre fordított irodalmi műveknek mintegy 75%-át fordították angolból (7 százalékát norvégból; 3,6 százalékát franciából; 2 százalékát németből illetve dánból; 1,2 százalékát oroszból; az összes többi nyelv egy százalékot tesz ki vagy még annyit se). A tendencia, ami ebből a statisztikából kirajzolódik, nem csupán Svédországra érvényes. Hasonló nagyságrendek mutathatók ki *mutatis mutandis* a legtöbb európai országban.⁴ Ezekre a számokra az a szokásos reagálás, hogy a kiadókra mutogatnak, és a felelősséget az érzéketlen és lelketlen közgazdászokra hárítják, akik rátették a kezüket egy olyan üzleti szférára, amely valamikor a kozmopolitizmus fellegvára, szavak és eszmék szabad áramlásának letéteményese volt.

Ez a legjobb esetben is csak részizgazság. A jelenlegi helyzetért ugyanennyire felelős az az irodalomkritika is, amely elvesztette a kitekintő képességét — és a média, ahol az ilyen kitekintéseket be lehetne mutatni. Amikor a kiadóknak a tájékozódáshoz minden eddiginél nagyobb szüksége volna a kritikusok teljes arzenáljára — amikor az ítéletük és ítélőképességük, betekintésük és körültekintésük igazán jelentőséggel bírhatna — éppen most mondja fel a kritika a szolgálatot.

A *BLM*-t, azt a folyóiratot, amelyben Ake Runnquist a fordítások sorsa fölött kesergett, 2004-ben megszüntették, jóval azután, hogy feladta az irányú ambícióit, hogy áttekintést nyújtson az európai irodalmakról. Az érdeklődés és figyelem, amelyet Runnquist a napilapoknál konstataált, az ellenkezőjébe fordult. Az egyébként igényes újságok kulturális rovatai eleve túl

"exkluzívna" minősítik a nem angol nyelven megjelenő külföldi irodalmat, és úgy vélik, hogy ezért aztán nem is érdemes vele foglalkozni.

Az újabb műfajok és közvetítő közegek felbukkanásával, amilyenek az irodalmi weboldalak és blogok, az idegen nyelvű irodalom, amelyet a nagy médiák sokáig elhanyagoltak, ma kezd megint jobban szóba kerülni. A személyes lelkesedést viszont, ami ezeket az újabb irodalmi fórumokat általában jellemzi, nem árt némi fenntartással fogadni: A megközelítés módja sokszor kritikátlanul pozitív, nem pedig kritikai–feltáró, elemzés helyett minden áron ajánlani akar, felsorol nem pedig kontextualizál. Ráadásul az irodalomnak és a róla folytatott félig–meddig kritikai diskurzusoknak ezek az informális és sokszor elég rövid életű terei egy általánosabb fejlődéstendencia részét képezik, amelynek során a valamikor egységes nyilvánosság több kisebb, egymástól elszigetelt rész–nyilvánosságra bomlik.

A határtalan "irodalmi külső beporzásnak", ahogy ezt emlegetni szeretik, amely persze inkább csak lehetőségként létezik, nem ténylegesen, legádázabb ellenfele mégiscsak a *szélesebb* irodalmi nyilvánosság allergikus (nem)reagálása, amely egyre kevésbé érdeklődik a kívülről jövő, az idegen dolgok iránt. A kritika ilyen aszmatikus korszakainak orvoslására a legjobb gyógymód egy nemzetek feletti, transznacionális irodalomkritika újrafelfedezése. A *eurozine*, az európai kulturális folyóiratok netmagazinjának "Literary perspectives" című sorozata ebbe az irányba indult el. A sorozat a különböző irodalmi tájakról ad áttekintést, leírja az aktuális irodalmi légkört az egyes európai országokban, régiókban illetve nyelvterületeken.

---

¹ *Bonniers Litterära Magasin*, 8/1953, S. 563–566.

² *Bonniers Litterära Magasin*, 10/1955, S. 771–774.

³ Az irodalomkritika jóval több pusztán ismeretforrásnál, de az is.

⁴ A német nyelvterületen a felmérések a 2006-os német nemzeti bibliográfia alapján a következő képet mutatják: a fordítások 65,6 százalékát készült angolból, 10 százalékát franciából, egyenként 2,8 spanyolból és hollandból, 2,4 százalék svédből, 1,5 százalék oroszról; az összes többi nyelv egy százalék körül vagy az alatt van. Ezek a számok az első kiadásokra vonatkoznak, forrásuk: *Buch und Buchhandel in Zahlen 2007*. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. Frankfurt/Main 2007.

Published 2008–12–17

Original in English

Translation by Éva Kárádi

Contribution by Magyar Lettre Internationale

(c) Carl Henrik Fredriksson / Magyar Lettre Internationale

(c) Eurozine